

УДК 101.1:316.32

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v059.2026.13>**В. І. Палагута**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4254-1625>доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії і педагогіки

Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»

В. О. БілоусORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5153-4454>аспірантка кафедри міжнародної економіки,
управління і соціально-гуманітарних дисциплін

Українського державного університету науки і технологій

СУБ'ЄКТ І ВЛАДА В СУЧАСНУ ЕПОХУ: ПРОБЛЕМА АВТОНОМІЇ

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку нових моделей соціально-політичного положення індивідів в умовах довгострокової кризи класичних уявлень про автономність суб'єкта. При вивченні процесів суб'єктивації сучасного індивіда особливої актуальності набуває дослідження автономії як однієї з важливих складових існування людини у неоліберальному суспільстві. В самому широкому сенсі під автономією розуміється здатність індивіда самому встановлювати закони (самозаконних основ існування) і діяти за своїми власними переконаннями та намірами, але обов'язково враховуючи громадські засади, які засновані на правах та верховенстві закону у суспільстві. Тобто, розуміння автономії як сфери індивідуальної свободи мислиться через функціонування різних соціально-політичних норм, процедур та інститутів. Актуальність вивчення проблеми автономності зумовлюється ще тим важливим чинником, що індивіди одночасно долучені до багатьох соціальних відносин та спільнот: економічних мереж (робота, ринкові відносини, конкуренція); інформаційно-цифрових мереж (медіа, соціальні мережі, цифрові профілі); біополітичних режимів (управління своєю тілесністю, здоров'ям, емоціями та почуттями) з акцентом на психополітичну складову як методичне планування успіху та продуктивності отриманих професійних результатів, потреба в постійній самооцінці, самоаналізі та самовдосконаленні.

Однак існує парадокс існування сучасного новоєвропейського індивіда – він постійно прагне до автономії, однак вона обмежується різними формами соціальних залежностей. Тому, статус суверенності суб'єкта визначається з урахуванням цілої низки соціальних примусовостей, підкорень та обов'язків, які отримали визначення як дуалізм автономії та залежності. Однією з теорій, яка

доцільно розглядає цей дуалізм між автономією та залежністю є (нео)ліберальна біополітика. Біополітика (англ. biopolitics) у широкому значенні розуміється як сукупність знань наук про життя (біології, генетики, екології, еволюційної теорії, соціальної та індивідуальної психології та ін), які активно використовуються у політичній сфері. Тому, біополітика вивчає в тому числі стратегії управління окремих індивідів і взагалі населення з використанням об'єктивних знань гуманітарних наук про життя. Загальновідомо, що біополітику як теорію в такому сенсі вперше запровадив у соціально-політичних та соціально-культурних дослідженнях видатний французький філософ М. Фуко. Згідно його різновиду біополітики можливості реалізації індивідуальної автономії повністю залежать від характеру функціонування у суспільстві владних відношень. Саме владні відносини складають мережу залежностей та зобов'язань, зумовлюють ступінь і характер автономності індивіда, формують його сприйняття світу та самого себе. Однак, складність проблеми суб'єктивації у фукіанській біополітиці полягає у встановленні характеру впливу та визначенні меж соціальної залежності для індивідів. Так, якщо цілком орієнтуватися на точку зору М. Фуко в генеалогічний період його творчості (70-ті роки минулого століття), то суб'єктність індивіда не передує владі – вона провадиться через різноманітні владні мережі, знання та практики (дискурси, норми, соціальні інститути). Тому автономія індивіда похідна від владних відносин. Вона виникає всередині режимів влади в моменті та місці їхньої дії, а не поза ними. Виходячи з цього погляду автономія суб'єкта орієнтована на максимальне пристосування до сформованих соціальних умов життєдіяльності.

Але існує й альтернативні точки зору цієї концепції автономії, де найбільш радикальний варі-

ант якої належить американській філософії Дж. Батлер: соціальний суб'єкт спочатку вже залежний і ця залежність не просто обмежує – вона лише і робить існування суб'єкта можливим. Індивід не можеш «бути собою» поза соціальних структур, вони примусові самі по собі і існують апріорі, тобто призначені індивіду і роблять його таким, який за свою пригніченість і розпізнає самого себе в соціумі.

Тому основним питанням цього розгляду можна вважати прояснення як структурується сучасна суб'єктність, чи існують і де встановлюються зони автономності, та де остання проявляється в сучасному цифровому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з даної проблеми. До дослідження проблеми автономності суб'єкта М. Фуко звертався постійно в своїх наукових працях, лекціях в Колеж де Франс, багатьох семінарах та інтерв'ю у всі періоди своєї наукової діяльності – археологічному, генеалогічному та естетико-етичному, однак, в межах теми цієї статті увазі буде приділена другому періоду діяльності філософа.

Так, в генеалогічний період біополітична теорія М. Фуко, окрім інших тем, приділяв увагу дослідженню всіляких дисциплінарних практик індивідів, що складаються між природним устремлінням суб'єкту до автономії та системою залежностей, з якими він стикається в соціальній реальності. З точки зору біополітичної теорії владні відносини, є найважливішим фактором становлення суб'єктності. Про це красномовно свідчить той факт, що вже починаючи з часів модерну конституюється *управлінська матриця*, яка повністю захоплює в свої обійми пересічного індивіда, прогножуючи та контролюючи його наміри, дії та поведінку, переважно це стосується закритих просторах – шпиталях, лікарнях, робітних будинках та мануфактурах, в'язницях, військових казармах, школах, де панує дисциплінарні владні відносини [13].

Критичному розгляданню і деконструкції цієї концепції влади М. Фуко щодо співвідношення автономності і соціальних залежностей зробила відома американська дослідниця Дж. Батлер. Філософія, переглянувши основні теоретичні положення цієї концепції влади, звернулась до проблеми автономності індивіда, зокрема в своїй теорії суб'єкції, що втілилась в наукові праці «Психіка влади: теорії суб'єкції» [6] та «Збудлива мова: політика перформативу» [7].

При розгляданні специфіки новоевропейської політичної влади, зокрема, при державном управлінні населенням біополітична теорія М. Фуко запропонувала концепцію диспозитивів. В концепції диспозитивів новоевропейській індивід, придбаючи або виборюючи статус автономного діючого суб'єкту, потрапляв в тотальну залеж-

ність від владних механізмів або так званих *диспозитивів влади*, під якими мається на увазі взаємозв'язок між індивідами, процесами суб'єктивізації, речами, подіями та формами мислення [14]. Ця концепція знайшла своїх продовжувачів. Зокрема, італійський філософ Дж. Агамбен в своїх наукових працях під назвою *Homo sacer*, зробив суттєве розширення фукіанського змісту диспозитивів влади [2]. До розглядання диспозитивів влади звертаються і такі теоретики біополітики як М. Хардт і А. Негрі [20] та [21], Х. Алеман [4], Ж.-Л. Рансьєр [23; 24].

Однак, М. Фуко в подальшій своїй творчості радикально переосмислює дисциплінарну концепцію владних відносин у суспільстві, що суттєво змінює його погляд на автономність індивідів.

Відповідно до суті постпаноптичної концепції влади, де М. Фуко дистанціюється від розглядання суто політичної влади, і розглядає владні відносини, які не походять від самих суб'єктів за принципами ієрархії та субординації, а, навпаки, вони є скрізь, де виникають «горизонтальні» людські відносини. Тому, згідно даної концепції влади державне або політичне управління є лише *окремим випадком владних відносин*. Її походження отримало назву *гувернаментальність* – від фр. *Gouvernementalité* (англ. *governmentality*) або правительності [16].

М. Фуко радикально змінює інтелектуальний напрям, переходячи від аналізу влади як практики формування та «виробництва» індивідів [13; 14] до аналізу правительності, користуючись концептом, який він винайшов для позначення «керівництва поведінкою» чоловіків та жінок, які діють автономно, із своїми власними принципами, а не виключно з примусу [16; 17]. Сьогодні цей концепт входить до основних понять соціальних наук. Цим терміном позначають розроблену М. Фуко нову перспективу розуміння та аналізу феномену влади та її конкретних форм, характерних для різного типу культур та спільнот.

На ньому будується ця концепція влади, яка орієнтована не на «керівництво поведінкою» індивідів, а скоріше, навпаки, що неминує присутня всередині будь-яких соціальних відносин, у будь-яких суспільствах, в межах будь-яких соціальних інститутів – між індивідами та групами, що існують у найрізноманітніших соціальних статусах і положеннях.

Окрім: вищезгаданих філософів, до дослідження проблеми співвідношення автономії та залежності звертались інші філософи, які працюють в біополітичному дослідницькому просторі, а саме – Р. Еспозіто з авторською концепцією *імунітету*, де автономність розглядається як спроба набутти повної автономії через «імунізацію» (захист свого «Я»), яка веде, навпаки, до

саморуйнування індивіда, оскільки його ізолює від суспільних зв'язків, які його живлять [12].

Протириччя автономії індивіда у сучасних біополітичних практиках розглядають в своїх наукових працях Б. Айяна [3], Ф. Берарді [5], С. Жижек [25; 26], Х. Кьохлер [22], Р. Еспозіто [11]. Автономність в цифровому суспільстві в процесі трансформації біополітики у психополітику розглядає Б.-Ч. Хан [18; 19].

Метою дослідження є розглядання феномену автономії як суттєвого фактору, який визначає та визначається динамічним процесом суб'єктивації індивіда. Аналіз орієнтований на простеження трансформацій автономності суб'єкту, яка відбувається у сучасній біополітичній реальності.

Виклад основного матеріалу. Якщо звернутися до класичної роботи генеалогічного періоду творчості М. Фуко «Наглядати й карати», де автор підводить читача до думки, що влада не виходить від ієрархії та субординації, тобто за нею не стоять конкретні панівні суб'єкти, а навпаки, вона існує «всюди, де виникають відносини, вона є тим, що ці відносини впорядковує» [13], то в ході цього процесу формуються індивіди як частини соціального тіла в паноптичній реальності. Таким парадоксальним чином індивід постає як продукт мікрофізики влади, як своєрідної децентрованої безсуб'єктної структури, що згодом отримала у Фуко метафоричну назву «капілярів влади».

Отже, М. Фуко намагається осмислити владу не як «універсальну систему панування», яка «здійснюється одним елементом над іншими», а як таке домінування, результати дії якого через низку послідовних розгалужень пронизують усе соціальне тіло модерного суспільства. Саме тому в наступній своїй великій роботі французький філософ визначає владу «не-суб'єктивно», натомість суто структурно як «множинність відносин сили», що «іманентні тій сфері, де вони здійснюються» [14].

Так, якщо замислитися над поняттям «не-суб'єктивно», тобто владою без суб'єкта як її безпосереднього носія, то виходить, що «множинні відносини сили» у дифузний, розсіяний або сконцентрований спосіб інкорпорує владні імперативи в тілесність суб'єкта без його волі й, до того ж, не зрозуміло, від кого вони походять. Індивід ніби перебуває тоді у стані гіпнотичного сну чи, скажімо, під впливом сильного електромагнітного випромінювання. Але це ж очевидний нонсенс... Це концептуальне положення Фуко стає предметом критики з боку відомих філософів, його співвітчизників – в одному випадку достатньо жорсткої Ж. Бодрійяра, в есе 1977 року «Забути Фуко», а в іншому – коригуючого та розширюючого знання про владу своєю версією вислизання і детериторізації Ж. Дельозом в книжці з назвою «Фуко».

Продовжуючи дослідження механізмів влади, М. Фуко приходять до висновку, що здійснення влади – це не просто відносини між індивідуальними чи колективними «партнерами»; це засіб впливу деяких людей на деяких інших людей. Існує лише така влада, за допомогою якої «одні» впливають на «інших»; влада існує тільки у дії, вона органічно вписується у поле розрізнених можливостей, що ґрунтуються перманентних структурах [15].

Разом з тим, згідно з принципами біополітики, будь-який індивід декларативно проголошується вільним, він народжується вже з гарантованими громадянськими правами, які забезпечує держава. Однак, в ході детального вивчення умов виробництва суб'єктивності чи процесу, який М. Фуко називає суб'єктивацією, де значна роль нібито відводиться автономії, філософ повертає увагу на певну смислову конотацію терміна суб'єкт, що породжує неперекладну гру слів: французьке *sujet*, що походить від латинського *subjectus* – «підлягає», «підлегле», означає одночасно як «відданий у владу», «підданий», і – «суб'єкт», «особа». Тому, у французького філософа відбувається своєрідне «стягування» обох цих значень «в дієслові *assujettir* (власне «підкоряти», «підкорювати»), яке підкреслює момент конституювання суб'єкта як такого в обох сенсах, так само як і наявність спеціальних форм, які роблять це конституювання можливим [14].

Тому і не дивно, що простежуючи за впровадженням державного інтересу, як основи біополітики, М. Фуко приходять до висновку, що існує безперервна етатизація владних відносин (хоча вона набуває різних форм у педагогічному, юридичному, економічному та сімейному порядках) [15]. Однак, в кінцевому рахунку це призводить до встановлення усталеної норми для громадянина цивілізованої європейської держави, як законослухняного, пасивного, покійного, дисциплінованого, на що і орієнтувалася біополітика в цілому та її всебічні техніки.

При керуванні біополітичними імперативами гвернаментальності як гарантій безпеки, турботи та піклування про громадян [Безопасность, территория, население], де населення має бути приведені у відповідність до вимог економіки, у тому числі промислового виробництва модерного суспільства, дисциплінарні техніки вже не спрацьовують в повній мірі. Безумовно, потрібно було шукати інші механізми для повсякденних, буденних практик багатьох пересічних індивідів, де реалізується вільний досвід життєдіяльності громадянина, тобто існують локації автономії для його дій та поведінки в цілому.

Таким чином, підпорядкування стає не зовнішнім тиском влади, а й включає цілу низку процедур, а саме – встановлення і відстеження за

відповідності нормам, дисципліні (підтримання в здоровому стані тілесність, поведінку), класифікацію (нормальний, девіантний; здоровий, хворий тощо). Індивід поступово починає відноситися до себе як до суб'єкту, де з'являється самоспостереження, саморегуляція відповідно до соціальних норм, формується «внутрішній голос», тобто «Я». Згідно з фукіанською біополітичною аналітикою процесу суб'єктивності, можна зазначити, що залежність у вигляді підпорядкування, одночасно «робить» новоевропейських суб'єктів за рахунок дотримання соціальних норм, які зумовлюються тим, що немає «Я», яке може їм відповідати або чинити опір і без мови: немає «Я», яке може говорити.

Підсумовуючи генетичний період французького мислителя, можна прийти до висновку, що немає «чистого» автономного суб'єкта, а існує суб'єкт, сформований владою та відносинами через залежність: ця нібито «несамостійність» – не дефект, а необхідна умова можливості соціального суб'єкта, тому залежність не протилежна автономії або волі і найголовніше – автономія тільки і можлива при «роботі» індивіда зі своєю власною обумовленістю, де і виникають зони або локації автономності.

Таким чином, після філософських досліджень археологічного та генеалогічного етапу творчості М. Фуко, його численних інтерв'ю та лекцій 70-х років у Колеж де Франс, – класичне розуміння автономії як незалежного раціонального суб'єкта виявилось радикально переглянуто. При цьому домінуючою стає ідея, що суб'єкт не передує владі – він постійно виробляється через мережі влади, знання та практики (дискурсивні практики, різні стандарти та норми, соціальні інститути). Тому автономія більше не розглядається М. Фуко поза владними відносинами, вона виникає всередині них, а не поза ними.

Американська філософія Дж. Батлер у своїй роботі «Психіка влади: теорії суб'єкції» переосмислює фукіанське розуміння процесу суб'єктивності і, як наслідок, автономії, розкриваючи їх через нову теорію, яка будується навколо понятійного конструкту – *суб'єкція*. Більше того, вчена критикує фукіанську біополітичну концепцію влади, яка повністю ігнорує важливі психічні механізми підпорядкування та субординації індивіда, зводячи психічне до соціального, маркером якого служить тілесність, що дозволяє М. Фуко вибудовувати свою біополітичну концепцію соціального тіла.

В цьому контексті Дж. Батлер вказала на те, що «тіло» у Фуко в якості місця опору є ніщо інше як «*psyche*» Фройда: «парадоксально те, що «тіло для Фуко є назва психічного апарату оскільки воно чинить опір пануванню душі» [6, с. 28-29]. Так, добре відоме визначення Фуко душі як «в'язниці

тіла», змінює філософське платонівсько-християнське розуміння тіла як «в'язниці душі» – *soma-zeta*. Тобто, що «Фуко називає тілом, – це не просто природне біологічне тіло, але вже дійсно зрозуміле як якийсь вид до-суб'єктного психічного апарату» [6, с. 29].

Тому, «не тільки вся галузь психічного залишається в основному за рамками теорії М. Фуко, а й влада в її подвійній валентності – субординації та виробництва суб'єктності залишається нерозкритою» [6, с. 16], – констатує дослідниця. Проте, Дж. Батлер не задіє і базовий концепт фрейдівського психоаналізу, його трактування несвідомого, практично виключає соціальний вимір, важливого й у психічній координації індивіда, Разом з тим, вчена використовує концепцію психічного Ж. Лакана, де важливе місце приділяється поняттю Іншого. Тому теорія суб'єкції покликана поєднати механізми соціального координування з механізмами психічного координування, що дозволяє пояснити фактично невід'ємне психічне підпорядкування. Це дозволяє краще зрозуміти вислизну, майже невлесиму дію психічного механізму, що дозволяє ефективно функціонувати владним відносинам. Тоді стає зрозумілою думка вченої про суб'єкцію, коли «влада, що ззовні накладається на суб'єкта, є також владою, яку приймає сам суб'єкт, і таке прийняття становить інструмент становлення суб'єктності» [6, с. 23]. Тому принцип суб'єкції передбачає можливість «схопити владу в її подвійній валентності – субординації та виробництва суб'єктності» [6, с. 10], тобто активної участі суб'єкта через підпорядкування у «виробництві» самого себе. У цьому, парадоксально, що «автономія завжди зумовлена й у цій мірі руйнується умовами своєї можливості» [6, с. 35]. Тому статус автономії для індивіда жорстко обумовлено субординацією. Автономність «Я», на якому вибудовується класичне розуміння автономності новоевропейського індивіда, для Дж. Батлер цілковита фікція, про яку вона зауважує: «Дійсно, лише за рахунок втрати цього поняття автономії стає можливим виживання, і «Я» звільняється від своєї меланхолійної ізоляції від соціального» [6, с. 155]. Але чи існує і де тоді автономія та її локація для індивіда? Згідно Дж. Батлер, індивід «змушений шукати визнання свого існування в категоріях, термінах та іменах, що не ним створені, суб'єкт шукає знаки свого існування поза собою, у дискурсі, який одночасно домінуючий та індиферентний» [6, с. 30].

А дискурс влади постійно вимагає повторення на рівні перформативності, а повторення, в свою чергу, завжди допускає зсув. Тому, автономія існує не «поза» прямого підпорядкування, а у збоях дискурсивного повторення, яке вимагає відповідності вихідній нормі. Очікувані владою норми відповідності відтворюються, але ніколи

не ідеально, у цій розбіжності виникає своєрідний простір для змін, тобто зазор для реалізації автономії. Якщо нормативність відтворюється у повторенні, однак, воно ніколи не ідеально, і можливі її зрушення або зміщення, де і виникають локації для реалізації автономності індивіда. Таким чином, автономія завжди існує всередині залежностей. А вона ніколи не може відповідати нормативам влади. І ще одне суттєве додавання – суб'єктність індивіда завжди формується за рахунок визнання Інших, становлення суб'єктом здійснюється не через субординацію, підкорення або слухняність [9], а через визнання іншими, тому дискурс, норми, гендер – повинно вважати не «інструментами», а найважливішими умовами його існування. Так, наприкінці свого есе, яке було присвячене В. Беньяміну дослідниця напише «Не може бути ніякої «самості» без кордону, і цей кордон – завжди місце множинних відносин, і без цих відносин немає самості» [8, с. 150]. Ця настанова засвідчує про суттєвий перехід дослідниці від розглядання механізмів психіки влади, яка зорієнтована виключно на процесах суб'єктивації індивіда, до вивчення психіки спільнот, яке в подальших дослідженнях втілилось в розробку теорії прекарності.

Як пише у зв'язку з цим Дж. Батлер: «Суб'єктивність, з одного боку, стає ще більш невідодіючою, проте, з іншого боку, тільки в цьому не володінні, що свідчить, що жодне «я» не належить «собі» [10, с. 131].

Підсумовуючи порівняльний аналіз біополітичної концепції суб'єктності М. Фуко із спорідненою концепцією суб'єкції Дж. Батлер, ми приходимо до висновку, що залежність початково має онтологічний характер для новоевропейського індивіда. Однак, якщо у М. Фуко суб'єкт формується владними відносинами, які існують всюди, але ж намагаються контролюються вертикально влади, то у Дж. Батлер формування суб'єкту неможливо без самих залежностей. Вони ніби вбудовані в нього з самого спочатку і суб'єкт потребує визнання авторитетним Іншим. Ось чому, залежність – це не соціально-історична, а структурна норма, завдяки їй новоевропейський суб'єкт отримує існування (*recognition*), де підпорядкування – природний факт. Без системи структурних норм індивід якби провалюється в соціальне «небуття», тому і суб'єктивне «Я» вже спочатку сформовано визнанням з боку Інших.

Так, якщо М. Фуко в генеалогічний період своєї творчості виходив із розуміння влади як такої, що формує суб'єктивність через дисциплінарні практики, але все ж надає індивідові певні локуси автономії в урядовості (гувернаментальності), то Б.-Ч. Хан фактично елімінує автономність. Однак у доволі незвичний спосіб – у сучасному цифровому суспільстві відбувається не пригнічення,

а своєрідне спокушання. Психополітика змушує нас відчувати себе «вільними» саме в момент максимальної самоексплуатації та прагненні досягти максимальних успіхів у життєдіяльності. Отже, пропонуючи концепцію психополітики як цілком іншу модель влади, Б.-Ч. Хан стверджує, що описані М. Фуко інструменти управління фактично є непродуктивними в новій моделі влади.

Говорячи про цей зсув у владних відносинах, Б.-Ч. Хан зауважує: «Цифрова інформаційна техніка дає змогу перетворити комунікацію на нагляд. Чим більше даних ми генеруємо, чим інтенсивніше комунікуємо, тим ефективнішим стає «нагляд». Мобільний телефон як апарат нагляду й поневолення експлуатує свободу і комунікацію. Втім, за інформаційного режиму люди не відчують, що за ними здійснюється нагляд, вони відчують себе вільними. Парадоксальним чином саме відчуття свободи зміцнює панування. Цим інформаційний режим фундаментально відрізняється від дисциплінарного. Панування досягає завершення в той момент, коли свобода й нагляд стають одним цілим» [19, с. 36].

Таким чином, інформаційний режим, у якому постійно перебуває сучасний індивід, впливає без жодного дисциплінарного примусу, однак індивіда вже не зачіпає жоден паноптизм і більше не існує дуалізму автономії та залежності.

Якщо детальніше розглядати концепцію психополітики Б.-Ч. Хана, то вона корелятивна з концепцією суб'єкції Дж. Батлер, де індивід прив'язується до влади на рівні несвідомого бажання підкорятися.

Так, розмірковуючи про вплив цифрових соціальних мереж, філософ визначає його як «простір, пронизаний несвідомим, який ми могли б назвати цифровим-несвідомим» [18, с. 12]. Завдяки цьому впливу цифрова мережа за допомогою штучного інтелекту отримує доступ до потаємних бажань і схильностей, які індивід не в змозі усвідомити. Тут на несвідомому рівні задіюється пристрасна прив'язаність (*passionate attachment*) – ключовий концепт психіки влади Дж. Батлер. «Психополітика, що оперує даними, таким чином була б здатна опанувати нашу поведінку на передсвідомому рівні» [18, с. 12], – резюмує німецький філософ.

Висновки. У контексті вивчення співвідношення індивідуальної автономності та залежності був проведений порівняльний аналіз біополітичної концепції суб'єктності М. Фуко із спорідненою концепцією суб'єкції Дж. Батлер. В загальному висновку можна стверджувати, що новоевропейська автономність – це просвітницька ідея, яка зараз підтримується сучасною (нео)ліберальною ідеологією та владними структурами всіх рівнів. Разом з тим, вирішальне значення для процесу суб'єктивації має залежність, яка існує на смис-

ложиттєвому вимірі для індивіда, має свою глибину психічну основу. Однак, якщо у М. Фуко суб'єкт формується владними відносинами, які існують всюди, але ж намагаються контролюватися вертикаллю влади, то у Дж. Батлер для здійснення процесу суб'єктивації невід'ємною передумовою є залежність, яку переважно несвідомо бажав сам суб'єкт. Вона ніби вбудована в суб'єкта з самого спочатку і він постійно відчуває онтологічну потребу її відтворювати у визнанні Іншими. Залежність – це не соціально-історична, а структурна норма, завдяки їй новоєвропейський суб'єкт отримує існування (*recognition*), де підпорядкування – природний факт. Без системи структурних норм, які формуються за рахунок існування залежності, індивід провалюється в соціальне «небуття». Тому, сучасна індивідуальна суб'єктність визначається саме домінуванням залежності, де автономія є похідною ознакою.

Треба зазначити, що в сучасному цифровому мережевому суспільстві радикально змінюється біополітична стратегія формування суб'єктності, що орієнтується вже не тільки на дослідження індивідуальної автономії, а й на дослідження різних форм колективних автономій, які зараз набувають велике значення в дискурсивних практиках. Як перспектива подальших досліджень представляє інтерес порівняльний аналіз механізмів перформативної прекарності, яку розробляє Дж. Батлер, та можливостей реалізації концептуальних положень «*Assembly*» М. Хардта та А. Негрі. Цікавим напрямком дослідження вважаємо дослідження коаліційної автономії як альтернативної версії класичної автономії суб'єктності. Тому, в якості завдання наступних досліджень, має певний сенс дослідити динамічні зміни автономності індивідів в тимчасових мікросоціумах, де акцент зміщується з біополітики на психополітику. Саме ці нові форми соціальних спільнот, що характерні для цифрового суспільства, швидко створюють спонтанні зібрання індивідів та іматеріальні професійні колективи. Одним із завдань подальших досліджень буде також вивчення специфічних рис та механізму формування автономності індивіда, яка спирається на феномен визнання. Ще одним із найперспективніших напрямків подальшого дослідження автори вважають розгляд впливу владних диспозитивів психополітики на психічний стан та інтелектуальну спроможність сучасних індивідів.

З урахуванням подальших перспектив дослідження, треба в кінцевому реченні зазначити, що новоєвропейська автономія індивідів це не тільки соціально-політичний проект, а й складна психічна конструкція, яка проходить сьогодні суттєву цифрову трансформацію.

Література

1. Agamben G. *State of Exception* / trans. K. Attell. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2005. 104 p.
2. Agamben G. What is a command? Creation and Anarchy: The Work of Art and the Religion of Capitalism. Stanford : Stanford University Press, 2019. P. 51–65. DOI: 10.1515/9781503609273-005.
3. Ajana B. Digital biopolitics, humanitarianism and the datafication of refugees. *Refugee imaginaries: Research across the humanities* / eds. A. K. Schramm, G. O'Neill. Edinburgh, UK : Edinburgh University Press, 2019. P. 163–180.
4. Alemán J. *Ideología: Nosotras en la época. La época en nosotros*. Ned Ediciones, 2021. 176 p.
5. Berardi F. *The Soul at Work: From Alienation to Autonomy*. Los Angeles : Semiotext(e), 2007. 229 p.
6. Butler J. *The Psychic Life of Power*. Stanford : Stanford University Press, 1997. 230 p.
7. Butler J. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York ; London : Routledge, 1997. 185 p.
8. Butler J. Critique, coercion, and sacred life in Walter Benjamin's "Critique of Violence". *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London, UK : Verso, 2004. P. 121–151.
9. Butler J. *Giving Account of Oneself*. New York : Fordham University Press, 2005. 206 p.
10. Butler J. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. London, UK : Verso, 2006. 168 p.
11. Esposito R. *Bios: Biopolitics and Philosophy*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 2008. 304 p.
12. Esposito R. The immunization paradigm. *Diacritics*. 2011. Vol. 41, No. 2. P. 23–48.
13. Foucault M. *Surveiller et punir: Naissance de la prison*. Paris : Gallimard, 1975. 211 p.
14. Foucault M. *Histoire de la sexualité. Vol. 1 : La volonté de savoir*. Paris : Gallimard, 1976. 352 p.
15. Foucault M. *The Subject and Power*. Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics / eds. H. Dreyfus, P. Rabinow. Chicago : University of Chicago Press, 1982. P. 208–226.
16. Foucault M. *Sécurité, Territoire, Population: Cours au Collège de France (1977–1978)* / eds. M. Bertani, A. Fontana. Paris : Gallimard/Seuil, 2004. 456 p.
17. Foucault M. *Du gouvernement des vivants: Cours au Collège de France (1979–1980)* / ed. M. Senellart. Paris : Seuil/Gallimard, 2012. 320 p.
18. Han B.-C. *Psychopolitics: Neoliberalism and New Technologies of Power*. London, UK : Verso, 2017. 96 p.
19. Han B.-C. *Infocracy: Digitization and the Crisis of Democracy* / trans. D. Steuer. Cambridge, UK : Polity Press, 2022. 80 p.
20. Hardt M., Negri A. *Empire*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2000. 496 p.
21. Hardt M., Negri A. *Subjective figures of the crisis. Declaration*. New York : Argo-Navis Author, 2012. P. 9–31.
22. Köchler H. *The new social media and the reshaping of communication in the 21st century: Chance or challenge for dialogue?* : Paper presented at the 9th Doha Conference on Interfaith Dialogue, Doha, Qatar,

October 25, 2011. P. 1–16. URL: https://www.i-p-o.org/Koehler-New_Social_Media-Doha_Dialogue-Oct2011-V4.pdf.

23. Rancière J. *Aux bords du politique*. Paris : La Fabrique, 1998. 190 p.

24. Rancière J. Who is the subject of the rights of man? *South Atlantic Quarterly*. 2004. Vol. 103, No. 2–3. P. 297–310.

25. Žižek S. *Violence: Six Sideways Reflections*. New York, NY : Picador, 2008. 272 p.

26. Žižek S. *Hegel in a Wired Brain*. Bloomsbury Academic, 2020. 208 p.

Анотація

Палахута В. І., Білоус В. О. Суб'єкт і влада в сучасну епоху: проблема автономії. – Стаття.

У статті розглядається проблема суб'єктивації в контексті трансформації автономії індивіда в умовах сучасного цифрового суспільства. Теоретичним підґрунтям дослідження виступають концепції влади, суб'єктивності та урядовості, розроблені в межах постструктуралістської традиції, зокрема у працях М. Фуко, Дж. Батлер, Б.-Ч. Хана, Р. Еспозіто та інших. Особлива увага приділяється аналізу переходу від дисциплінарної моделі влади до психополітичної, в якій механізми контролю набувають імпліцитного, внутрішньо інтеріоризованого характеру.

Показано, що у фукіанській перспективі суб'єктивація здійснюється через дисциплінарні практики та водночас передбачає наявність певних зон автономії, пов'язаних із практиками самоуправління. Натомість у концепції Б.-Ч. Хана автономія зазнає радикальної трансформації: сучасна влада не пригнічує суб'єкта зовнішньо, а функціонує через механізми спокушання, самозалучення та добровільної самоексплуатації. У цьому контексті індивід переживає ілюзію свободи, яка, однак, стає умовою посилення контролю та ефективності влади.

Окремо проаналізовано роль цифрових технологій і соціальних мереж як середовища формування так званого «цифрового несвідомого», що забезпечує доступ до передсвідомих і несвідомих структур бажання. У цьому вимірі концепція психополітики співвідноситься з теорією суб'єкції Дж. Батлер, де ключовим механізмом є пристрасна прив'язаність суб'єкта до влади, що діє на рівні несвідомого. Влада, таким чином, більше не потребує примусу чи репресії, оскільки функціонує через внутрішню згоду та бажання самого індивіда.

У висновках обґрунтовується, що сучасний інформаційний режим призводить до зникнення класичного дуалізму автономії та залежності, формуючи новий тип суб'єктивності, в якому свобода і контроль стають взаємопов'язаними та нерозрізнюваними. Це відкриває перспективи подальших досліджень трансформацій

суб'єктивності в умовах цифровізації та глобальних соціокультурних змін.

Ключові слова: суб'єктивація, індивід, автономія, залежність, влада, психополітика, біополітика, цифрове суспільство.

Summary

Palahuta V. I., Belous V. O. The Subject and Power in the Contemporary Era: The Problem of Autonomy. – Article.

The article examines the problem of subjectivation in the context of the transformation of individual autonomy in the conditions of contemporary digital society. The theoretical foundation of the study is constituted by the concepts of power, subjectivity, and governmentality developed within the post-structuralist tradition, in particular in the works of M. Foucault, J. Butler, B.-C. Han, R. Esposito, and others. Particular attention is paid to the analysis of the transition from the disciplinary model of power to the psychopolitical one, in which the mechanisms of control acquire an implicit, internally interiorized character.

It is shown that, in the Foucauldian perspective, subjectivation is carried out through disciplinary practices and at the same time presupposes the presence of certain zones of autonomy associated with practices of self-governance. By contrast, in B.-C. Han's concept, autonomy undergoes a radical transformation: contemporary power does not repress the subject externally, but functions through mechanisms of seduction, self-involvement, and voluntary self-exploitation. In this context, the individual experiences an illusion of freedom which, however, becomes a condition for the intensification of control and the efficiency of power.

The role of digital technologies and social networks as an environment for the formation of the so-called “digital unconscious,” which provides access to preconscious and unconscious structures of desire, is analyzed separately. In this dimension, the concept of psychopolitics correlates with J. Butler's theory of subjection, where the key mechanism is the subject's passionate attachment to power operating at the level of the unconscious. Power, thus, no longer requires coercion or repression, as it functions through the internal consent and desire of the individual himself or herself.

The conclusions substantiate that the contemporary informational regime leads to the disappearance of the classical dualism of autonomy and dependence, forming a new type of subjectivity in which freedom and control become interconnected and indistinguishable. This opens up prospects for further research into the transformations of subjectivity under conditions of digitalization and global socio-cultural changes.

Key words: subjectivation, individual, autonomy, dependence, power, psychopolitics, biopolitics, digital society.

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026